

Tzedaka

Shiur# 491 | Nov 30th 2024

דעת זקנים מבעלי התוספות פרשת ויצא פרק כח פסוק כב

וכל אשר תתן לי. מדרש יעקב תקן לתת מעשר מן הממון ואמרי' בב"ר שאל מין אחד את ר' יהושע בן לוי היכן מצינו שעישר בניו אמר לו לוי שהקדישו לשמים אמר לו ומה ראה להקדיש לוי והוא לא הי' עשירי אמר לו שעשה יעקב מכל בניו כטלאים הנכנסין לדיר להתעשר והכניס דרך תולדותם וכו':

קמא

ודעת

פרשת ויצא

טעם

וכל אשר תתן לי (כח, כב)

נראה לדייק דחיוב מעשר לאו דוקא בממון, אלא מכל מה שהקב"ה חונן את האדם, ואפילו מן החכמה שניתנה לו צריך לעשר, ושכרו שזוכה לברכה והצלחה. וכן שמעתי ממור"ר הגרמ"ש זצ"ל, והוא עצמו הנהיג שבני הישיבה יעניקו שעה ליום לעזור לאחרים להחכים, וכינה הזמן הזה בשם „עבודת הקודש“, ולדבריו יזכו בזה להצלחה בלימוד.

ועכשיו ראיתי מתלמידי הגאון רבי שמעון שקופ זצ"ל בשמו „מה צדקה בממון יש בזה סגולה להעשיר בעליה, אף ברוחניות כשרונות וידיעות אם מפריש מהם מעשר — יתעשר שבעתיים ברוחו“, והיינו שמחויב צדקה היא להיטיב בחכמה ולעולם אין אדם מפסיד מן הצדקה, וגם כשמעניק מדעתו וחכמתו לא יחסר לו לעלות במעלות התורה, ואם יש לו תלמיד בנערותו יזכה לברכת ה' להרבות תלמידים בחייו.

ושמעתי מכמה בחורי ישיבה שלא ראו ברכה בלימודם והתפללו ולא נענו, ורק כשהקדישו זמן מועט כל יום לעזור לבחור חלש זכו לברכה והצלחה, והוא בזכות הצדקה. וכמו שבארנו.

כלי יקר פרשת משפטים פרק כג פסוק ה

וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו. לומר לך דוקא שרוצה להיות עמך במלאכתו ורוצה להקים עמך אז אתה מחויב לסייע לו אבל אם יושב לו ואומר הואיל ועליך מוטל הדבר חייב אתה להקים לבד, על כן אמר וחדלת מעזוב לו כי מלת לו אין במשמעותו עמו כי מותר לך לחדול מלעזוב לו כשאינו רוצה להיות עמך במלאכתו, **ומכאן תשובה על מקצת עניים בני עמינו המטילים את עצמם על הציבור ואינן רוצים לעשות בשום מלאכה אף אם בידם לעשות באיזו מלאכה או איזה דבר אחר אשר בו יכולין להביא שבר רעבון ביתם, וקוראים תגר אם אין נותנים להם די מחסורם, כי דבר זה לא צוה ה' כי אם עזוב תעזוב עמו הקם תקים עמו כי העני יעשה כל אשר ימצא בכוחו לעשות ואם בכלל זה לא תשיג ידו, אז חייב כל איש מישראל לסעדו ולחזקו וליתן לו די מחסורו אשר יחסר לו, ועזוב תעזוב אפילו עד מאה פעמים:**

שו"ת מהרשד"ם חלק יורה דעה סימן קסו

והיא זאת גרסינן פ' מציאת האשה ת"ר העבט זה שאין לו ואינו רוצה להתפרנס שנותנים לשם הלוא' וחוזרים ונותנים לו לשם מתנה תעביטנו זה שיש לו ואינו רוצה להתפרנס שנותנים לו לשם מתנה וחוזרים ונפרעים ממנו לאחר מיתה דברי ר' יהודה וחכמים אומרים יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו ופסקו הפוס' כחכמים **ופשיטא שאין חלוק בין מי שיש לו ואינו רוצה להתפרנס למי שאין לו מעות בעין ויכול להתפרנס ממקום אחר ממלאכה או אומנות או סחורה שאם יעלה בדעת שכל מי שאין לו מאתים זוז בעין ויכול להרויח מזונותיו במלאכה או בענין אחר כנז' יתפרנס מן הצדקה אין ספק שהיה זה מן הנמנע שרבו מאד האנשים שאין להם מעות בעין והם בעלי מלאכה או ד"א שיתפרנסו מן העשירי ולא היה הקומץ משבי' את הארי ואמרי' במס' ביצה פ' המביא יין שבתו בר מרינוס איקלע לבבל בעא מינייהו עיסקא ולא יהבו ליה מזוני מיזן נמי לא זיינוה אמר הני מערב רב קאתו אלמא שתחלה בקש מקום להתפרנס קודם שיבקש מזונות חנם וכתב הטור י"ד סי' רנ"ג על משנ' יש לו מאתים זוז לא יטול לקט שכחה ופאה ומעשר כו' שכל אלו השיעורי' לא נאמרו אלא בימיהם כו' עד אבל האידנא א"א והכל לפי המקום והשעה ופשיטא שדברי' אלו הוי בין להקל בין להחמיר וא"כ שמעינן מינה שיש לנו לבחון מקום זמן ודרך העולם וידוע שבזמן הזה יש אנשים בעלי מלאכה או דבר אחר ומתפרנסים בדוחק ואין מטילים עצמם על הצבור ולא על קרוביהם וכל הנהו עובדי דפ' מציאת האשה דהלל שלקח לעני בן טובים סוס לרכוב עליו כו' ואנשי גליל שלקחו לעני ליטר' בשר כו' היינו שהיו מלומדים בכך ואלו היו חסרים היה אפשר היו מסתפקים וכהווא עובדא דאמרינן התם הווא גברא דאתא לקמיה דרב נחמיה שהיה דרכו לגלגל בבשר וגלגל עמו רבי נחמיה בעדשים ומת ועכ"ז מסיק התם דלא איבעי לפנוקי נפשי' כולי האי וכן פרש"י ז"ל על ההוא קרא דמייתי בגמ' ואתה נותן להם את אכלם בעתו הכל לפי מה שהוא כל א' לפי למודו הרי ודאי דלא מיירי אלא במי שהורגל ואין לו יכולת עתה בשום צד למצוא הרגלו ולימודו ואפשר יסתכן על**

זה אמרה תורה אשר יחסר לו לא על מי שאבותיו ואחיו וארץ מולדתו רגילים להתפרנס מטרחם ועמלם ויגיע כפיהם והוא רוצה להתנה' מעונג בלתי עמל דאין זה נקרא יחסר לו כי הוא מחסר את עצמו ושאיש כזה אין על הצבור מוטל לפרנסו ולא על קרוביו הוי כמי שיש לו ואינו רוצה להתפרנס משלו שאין נזקקין לו וכו'.

שו"ת הרשב"א חלק ב סימן שצא

עוד אמרתם שאותו בן הקטן יש לו נכסים ממקום אחר והאב אינו רוצה לזונו אף על פי שהוא קטן. ויש אומרים שעל האב לזונו דתנאי ב"ד הוא מדדרש רבה אפתחא דבי נשיאה אף על פי שאמרו וכו' אבל זן הוא קטני קטנים. ועד כמה, עד בן שש. וסתמא אמרו לא שנא יש לבן נכסי' שנפלו לו מבית אבי אמו ולא שנא אין לו נכסים אחרים. וכענין אלמנה הניזונית מנכסי יתומים אף על פי שיש לה נכסים ממקום אחר. ויש מי שאומר שלא חייבו את האב לזונו אלא כשאין לו במה שיתפרנס. הודיענו הדין עם מי,

תשובה גם בזה הדין עם האב שלא אמרו אלא מפני שאין לו. ושלשה זמנים יש **כשהבן גדול ויכול להשתדל** **אין האב חייב לזונו כלל** ואין כופין אותו אפילו בכפיית אסיתא. וכל שהוא קטן כבר שבע כבר תמני ועד שיגדיל כופין אותו בכפיית אסיתא ומכריזין עליו עורבא בעי בני והאי גברא לא בעי בני, לפי שאין הבן עדיין יודע להשתדל. וכשהוא קטן קטנים כופין אותו בבית דין לפי שאין לו ואינו יכול להשתדל כלל. אבל כל שיש לו למה יתחייב האב לזונו. ומה שטען הטוען שהוא תנאי בית דין ובא לדמותו למזונות אלמנה אינו כן, לפי שמזון הבנים אינו מתנאי כתובה. דלא אמרו בבנים אלא בנין דיכרין יירתון כסף כתובותיך. ובבנות הוא שתקנו מזונות. כדתנן בן נוקבן יתזני מנכסי. ואף הם אין להם בחיי האב מזונות מתנאי כתובתה. שהרי לא עשו הפרש מה בנין דכרין אין נוטלין אלא לאחר מיתה אף הבנות אין ניזונות אלא לאחר מיתה.

שו"ת חתם סופר יורה דעה סימן רכט

אבל כל זמן שיכול להתפרנס ממעשי ידיו לאו כל כמיניה להטיל עצמו על בניו

אמת ליעקב (קמנצקי) יו"ד סי' רנג

¹⁴¹ שאלה: א' המתפרנס מן הצדקה שיש בכוחו לעבוד ולפרנס את עצמו אבל הוא מסרב לעשות כן, האם מותר להפסיק מלתומכו בכדי לאלצו לעבוד ולפרנס את עצמו? תשובה: נראה שאף שבחדי מותר וצריך לעשות כן, אבל יש להתחשב באפשרות שיכול להיות שאדם כזה חולה, וחלק ממחלתו הוא שאינו יכול או אינו רוצה לעבוד, ובכגון דא שוב אי אפשר לאלצו לעבוד, שהרי בזה גופא הוא חולה, וצריך לברר את זה בכל פעם ופעם - מפני השמועה.

רמב"ם הלכות מתנות עניים פרק י הלכה יח

לעולם ידחוק אדם עצמו ויתגלגל בצער ואל יצטרך לבריות ואל ישליך עצמו על הצבור, וכן צוו חכמים ואמרו עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, ואפילו היה חכם ומכובד והעני יעסוק באומנות ואפילו באומנות מנוולת ולא יצטרך לבריות, מוטב לפשוט עור בהמות נבלות ולא יאמר לעם חכם גדול אני כהן אני פרנסוני, ובכך צוו חכמים, גדולי החכמים היו מהם חוטבי עצים ונושאי הקורות ושואבי מים לגנות ועושי הברזל והפחמים ולא שאלו מן הצבור ולא קיבלו מהם כשנתנו להם.

למכור אחת כדי שלא להזדקק מן הצדקה ^{כב}, אא"כ יש לו עדיין ילדים שצריך להשיאם ^{כג}. או שהוא בעל חוב ^{כד}.

לתת למי שאין המעות ברשותו

יג. אדם הנמצא בדרך ואין לו נכסים באותה שעה, אם אין לו מה לאכול, יכול ליטול מקופה של צדקה ומכל אדם. אך עשיר הנמצא בדרך ואין ברשותו ממון, לא יטול מן הצדקה, אלא ילווה מעות. אולם מותר לפרנסו בדרך פחותה כעני ^{כה}.

לתת למי שיכול להתפרנס

יד. עני שאין תורתו אומנותו, ויכול לעבוד ולהרויח, אסור לו לקחת צדקה. אך אם מחפש עבודה ועדיין לא מצא, או שמצא עבודה אבל עדיין לא קיבל כסף עבודה, מותר לו לקחת, שהרי עני הוא באותה שעה. ובעצם הדבר אם לתת צדקה לאדם שיכול לעבוד ולהתפרנס, אי אפשר לדעת צפונות חבירו, ומספק צריך לתת לו, אלא שאם בא לפנינו גם עני שברור שאינו יכול לעבוד ולהתפרנס, הוא קודם ^{כז}.

דירה להשכרה ואינו רוצה למוכרה כדי שכסף ההשכרה יעזור לו בכיסוי החובות א"א לתת לו צדקה, אך הוסיף הגרי"ש"א שיוכל לזכות את הדירה הזאת לילדיו ואז זה נחשב שאין לו, ויוכל ליטול מן הצדקה.

כב שיעורי שה"ל שם.

כג הגרי"ש אלישיב והגר"נ קרליץ שליט"א, וטעמם שהדירה נחשבת לפרנסתו שיוכל להחזיר על ידי ריוח השכירות את החובות, ואח"כ יוכל לסיים לחתן ילדיו עם מכירתה.

כד ראה שו"ע סי' רנג ס"א ובש"ך סק"ב.

כה בשו"ע סי' רנג ס"ב כתב על בעה"ב ההולך ממקום למקום וכלו מעותיו יטול צדקה וכשיחזור לביתו אינו חייב לשלם, וביאר הרמ"א דה"ל כעני והעשיר, שאינו חייב לשלם, ובש"ך שם סק"ט כתב שדין זה הוא בבעה"ב שאין לו נכסים, אך אם יש לו נכסים או קרקעות אפילו ביד אחר, חייב לשלם אם חבירו תובעו זולת ביתום עני. ובתשובות והנהגות ח"ב סי' תעב, הביא שנחלקו בענין עשיר רבי ליפא מקאפליא (בעל הקדושת יו"ט) והגר"ח מוולאז'ין. דבעל הקדושת יו"ט אמר שא"צ ללוות ומותר לו לקבל צדקה, והגר"ח רצה להודות לו, אך הגר"א אמר לגר"ח שכשיכול ללוות אינו עני, אע"פ שכעת עובר ממקום למקום ואין לו כלל. ובתשו"ה"נ השווה בין הדעות כמ"ש, שלפרנסו כעני מותר, אך לתת לו כהנהגת עשיר אסור, ורק בהלואה מותר.

כו שו"ת שבט הקהתי ח"ה סי' קעז. והוסיף שבתשובת מהרשד"ם פסק לעני הנ"ל שיכול לעבוד שאסור לו לקחת צדקה. וראה באמת ליעקב יו"ד סי' רנ"ג הערה 141 מפני השמועה, באחד שיש בכוחו לעבוד ולהתפרנס אך הוא מסרב לעשות כן, והוא נתמך ע"י אחרים, ונשאל שם האם מותר

לג. עני המסבב בבית הכנסת ומבקש מאדם אחד כמה פעמים באותה תפילה, אין חייב לתת לו יותר מפעם אחת.⁹

לד. עניים רבים המתקבצים במקום אחד (כגון בכניסה לבית הכנסת), אם העניים מבקשים מכולם, אין חייב הנותן לתת לכל עני ועני.¹⁰

אופן הנתינה

לה. יתן צדקה מעומד¹¹, ואף כשמוסר לשליח שיתן צדקה, יתן בעמידה¹², וביד ימין¹³.
לו. בא עני לביתו ואביו בעל הבית ישן, לא יעירו, אלא יאמר לעני שאביו ישן ושיבוא פעם אחרת, אלא אם כן אביו ציוהו שכשבאים לאסוף כסף יעירונו, שאז ודאי יעירו¹⁴.
לז. עני המבקש צדקה ואין לנותן אלא שטר גדול, על העני מוטל להמציא לנותן עודף או דבר בשוויו כפי מה שהנותן רוצה לתת¹⁵.

(וראה בגירסת הגר"א שם). ומנין שאם פתחת פעם אחת שסופך לפתוח הרבה פעמים וכו', ועי' בעמק הנצי"ב שפירש גם בגירסה הישנה שאינו בתורת מצוה, דהגמ' בב"מ (רלעיל) למדה זאת מ"פתוח", אלא הוא הבטחה שאח"כ יקל עליו וימול ערלת לבבו. גם ביראים סי' קס"ז (ובדפוס ישן מ"ח) נקט את דברי הספרי בתורת ברכה שהקב"ה יזמין לו מעות ליתן, וכמש"כ בביאור התועפות ראם על היראים שם.

פ. שאלתי ד"ז לגר"נ קרליץ שליט"א, האם ע"פ דברי הספרי שכתב 'אפי' מאה פעמים חייב כל פעם לתת. או יכול לומר לו שנתן לו מקודם. ואמר שפטור מלתת שוב כי לא התחדש סיבה חדשה בנתיים לתת לו. ודפח"ח.

פא. כן הורה הגר"ר חיים עוזר גרודז'נסקי זצ"ל לבעל הקהלות יעקב זצ"ל, הובא בשו"ת שבט הקהתי ח"ה סי' קעו. וראה בסוף הספר בתשובות הגר"ח קנייבסקי שליט"א אות מח איך הגר"ח הביא את הדברים בשם אביו. ומקור לדבר נראה ע"פ מש"כ השו"ע והרמ"א בסי' רנ ס"א.

פב. בכף החיים או"ח סי' נא ס"ק מד, כתב בסתמא כשנותן צדקה יתן מעומד, ובדרך אמונה פ"ז סוף ס"ק א, כתב בשם המאור צדיקים לארז"ל יש' ליתן צדקה מעומד, ובשו"ת בצל החכמה ח"ג סי' לג אות ט, הביא כן מסידור של הר"ש מהפרי עץ חיים: 'הצדקה מצות עשה וראוי לעשותה מעומד', והביא מעוד ספרים שיתן מעומד. וכ"ה בעיקרי הד"ט אות כו סק"ל ובמזמור לאסף עמוד מ"ה ע"פ כתבי האר"י.

פג. שו"ת בצל החכמה ח"ג סי' לג אות ט בשם ספר דרכי חיים ושלוש.

פד. שו"ת דברי יציב חלק אהע"ז סי' נג, ע"פ המד"ר (דברים ה, ב): 'א"ר יצחק ב' דברים בימינו של הקב"ה, צדקה ותורה, וכתב הדברי יציב שאפשר שזהו המקור שבמצוה בעי ימין. ואפי' איטר יתן ביד ימין, שם, מקונטרס איש איטר שבסוף מסכת תפילין עם פירוש הגר"ח ק"ל שליט"א.

פה. שו"ת שבט הקהתי ח"ה סי' קעו.

פו. שלמת חיים סי' שנה.

שני משולחים שטעו וגבו שניהם מאדם אחד

מז. שאלה: שני משולחים למטרה אחת, וחילקו העבודה ביניהם שלא ילכו שניהם למקום אחד, ואירע שטעו ובאו שניהם אצל גביר אחד, אם להחזיר לו? תשובה: הנותן נותן והלוקח יחוש לעצמו, אבל א"צ להחזיר, וכדברי הירושלמי הנ"ל.

אם חייב ליתן לכל עני ועני

מח. סיפר לי אבא זצ"ל, שכאשר היה בוילנא והיו שם המון עניים, שאל את מרן ה"אחיעזר" זצ"ל אם חייב ליתן כל עני ועני? וענהו הגר"ח ע: כשהייתי רב בעיירה פלונית הייתי מקדים שלום לכל אדם, וכשהגעתי לוילנא ראיתי שאם אעשה כן לא אגמור, ואיני אומר לאף אחד! זו התשובה שהיתה על שאלתו של אבא ז"ל.

עדיפות בצדקה לחיידר

מט. שאלה: שמעתי מחכ"א כי היה גביר אחד שהפריש סכום גדול על דעת גדולי הדור, ולמה שהם יגידו – יתנו הכסף, והנ"ל נכנס אל מרן ה"קהלות יעקב" זצ"ל וסיפר לו מהעניין, והשיבו כי הצדקה החשובה ביותר היא החזקת תורה, כשנשאל לאיזו החזקת תורה השיבו: חיידרים של תשב"ר. אח"כ שאל מרן זצ"ל להנ"ל היכן הוא לומד, והשיבו בבריסק אצל הגר"ד, ואמר לו: אם כן גם הוא צריך ליהנות מממון זה. ושוב שאל את פי מרן הגרא"מ שך זצ"ל, וגם השיבו כן, כי עדיף להחזקת תורה – חיידרים של תשב"ר, ושאלו הנ"ל: חיידרים שאין לוקחים כספי מדינה אם יש להם דין קדימה? וענהו שבוודאי כן הוא.

הכל לפי רוב המעשה

נ. השאלה היא אם צריך לתת הכל לחיידר אחד או שמא עדיף לחלק לכמה חיידרים, כי הרמב"ם כתב שעדיף לחלק להרבה עניים מאשר לתת הכל לעני אחד, אכן כל סברת הרמב"ם היא כי ע"י כך תרבה בו מידת הנדיבות, וזה שייך רק כשנותן משלו.

תשובה: נכון, ובלאו הכי הרמב"ם מדבר כשכולם שוים, אבל אם יש אחד שנצרך יותר וצריך ליתן לו הרבה – ע"ז לא דיבר הרמב"ם.

קופות צדקה שנפלו והתערבו

נא. שאלה: אסף כמה קופות שהיו מונחות בבית הכנסת, נפלו כולם ונתערבו המעות, כיצד יעשה, היה שם ממון עניים וממון ביהכנ"ס?

תשובות והנהגות כרך ג סימן רפז

שאלה: גבאי צדקה המסתובב באמצע התפלה או בק"ש וברכותיה לאסוף כסף אם לתת לו

הנה לכאורה דינא הוא דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, וכיון שעכשיו מתפלל אפילו פסוקי דזמרה מקיים מצוה לעבוד ה' בתפלה, וע"כ כשעוסק במצוה אפילו לא יתבטל ממנה ואפילו המצוה השניה גדולה יותר, אם התחיל בראשונה אינו פוסק כמבואר באו"ז וריטב"א (מובא במ"ב סי' ל"ח ס"ק כ"ט), וכן ראיתי בספר דרך אמונה הל' צדקה שמצדד כן, ומה עוד שדין תורה הוא שאין מעבירין על המצוות, וכשמפסיק התפילה ומחפש בכיסו כסף, וכ"ש כשממתין עד שהעני פורט מעותיו נמצא עובר ממצוה למצוה ומסברא נראה דאסור. אכן לעניית קדושה וברכו וכדומה ביארנו במק"א, שאדרבה אם הציבור אומרים והוא אינו משתתף עמהם עובר איסור, ולכן צריך להפסיק. ואף שעוסק במצוה פטור ממצוה אבל לא הותר לו לעבור איסור משום כן, (עיין היטב מועדים וזמנים ח"א צ"ג בהגה"ה), ובענינו מפורש בגמרא בפרוטה דרב יוסף, שעוסק במצוה דאבידה פטור לתת לעני, (ב"ק נו ב) הוא הדין כאן כשעוסק בתשבחות להבורא ית"ש מה לו להפסיק, וק"ו שאפילו ריפתא לעני פטור מלתת אף שצריך העני לאכול, וכ"ש בזמנו שיש מהם רמאים שאינם עניים כלל, ועכ"פ לא צריכים דוקא עכשיו את הכסף, ע"כ ראוי להמשיך בתפלה ואינו חייב לתת כשמטרידו עד שמוכרח להפסיק תפילתו משום כן.

הן אמת שדעת כמה אחרונים שהעוסק במצוה שבין אדם למקום לא נפטר ממצוה שבין אדם לחבירו, ורק שומר אבידה פטור מן המצוה כיון שעוסק במצוה לחבירו. ולשיטתם לכאורה היה צריך להפסיק ולתת, אבל הדבר תמוה, שאדרבה מצוה דבין אדם למקום חמיר טפי ומצוה בין אדם לחבירו קיל, דהא לא דחינן איסורא מקמי ממונא וכמבואר בב"מ (לב א) וגם אפשר במחילה, ע"כ ודאי נראה דפטור ממנה כשעוסק במצות הבורא. ונראה לע"ד שבאמצע ק"ש ודאי לא יתן, וגם הגבאי צדקה אין לו לבקש ממנו באותה שעה, ואם יפסיק ויתן אינה מצוה אלא עבירה. אבל המתפלל פסוקי דזמרה כיון שאם באו אצלו לדבר הרשות היה מפסיק לרמז להם מה לעשות, אף שאם מטרידו פטור, כה"ג נראה שאם רוצה לתת כדי לקיים מצות צדקה, לא אמרינן בזה אין מעבירין על המצוות, שהרי הוא מעביר אז גם לדבר הרשות וכש"כ שאין איסור לדבר מצוה, משא"כ בק"ש דבעי כוונה טפי, שאין מפסיקין לדבר הרשות, הוא הדין לדבר מצוה דצדקה אסור להפסיק. וראה מש"כ להלן שאפילו מבקש ממנו פטור, ואין בו משום אל ישוב דך נכלם, ואף שהעוסק במצוה אינו פטור מהלאו, מ"מ פטור כיון שאינו נדחה אלא לשעה ומחמת שכעת הוא עוסק בק"ש, וגם העני אסור לו לבקש באותה שעה.

ובאחרונים יש שנסתפקו באין מעבירין על המצוות, אם היינו דוקא ממצוה למצוה אבל לדבר הרשות מותר, ונראה שאם רגיל להפסיק לדבר הרשות אין איסור להפסיק גם לדבר מצוה, וע"ז אנו סומכין בשלוחי מצוה לאסוף כסף לצדקה או לפדיון שבויים שמפסיקים באמצע להתפלל מנחה וכדומה, ולא אמרינן העוסק במצוה פטור ממצוה אחרת ואין מעבירין, אם אינו מקפיד להפסיק באמצע לדבר הרשות, כגון לדבר עם חבירו

בדברי רשות, א"כ לצרכי גבוה להתפלל מנחה לא גרע, וכן בנידון דידן במקומות שמפסיק לדבר הרשות, אף שמפסיק לדבר מצוה אין בזה איסור וכמש"נ.

ולפי זה למעשה כשעוסק בק"ש ובא עני לא יפסיק לתת לו פרוטה, ומה עוד שיש לומר דאסורא קעביד ולא מצוה, ובפסוקי דזמרה אף שפטור כשמתפלל, כיון שמפסיק לרמז לחבירו ולא חשיב הפסק מותר לתת, ובאמצע ברכות ק"ש צ"ב ונהגו להקל.

ואגב אני מסתפק בדברי הרמב"ם רפ"ז דמתנות עניים, דלכאורה מדוייק מדבריו חידוש גדול, וז"ל: "מ"ע ליתן צדקה לעניי ישראל כפי מה שראוי לעני אם היתה יד הנותן משגת" ע"ש, ובה"ב שם לענין הלאו שעוברין בצדקה מסיק "וכל הרואה עני מבקש והעלים עיניו ממנו ולא נתן לו צדקה עבר בל"ת שנאמר לא תאמץ את לבבך", הרי שלענין המ"ע נקט סתם ליתן לעני ובלא תנאים, אבל בל"ת ביאר שעובר רק כשהעני מבקש ומעלים עיניו ממנו משמע כשאין העני מבקש אינו עובר. ומסופקני אם העני אינו מבקש כלל אלא רק גבאי צדקה תובע ממנו אם עוברין בל"ת, אי נימא דהאיסור הוא רק כשעני תובע ולא נותן לו, או נימא שגם בגבאים שמבקשים ממנו כסף ומעלים עיניו ולא נותן עובר בל"ת, שהתובעים הם שלוחי העניים וכמוהם לענין הלאו, (ונראה שתבעו דאמרינן בזה שעוברים הלאו אינו דוקא תביעה בפה, אלא כל שעובר מאיש לאיש ומראה שרוצה כסף דינו כתבעו בפה, ומדוייק מאד לשון הרמב"ם דלא כתב מבקש ממנו, אלא "הרואה עני מבקש". וכן הדין לענין לאו דלא תלין שעוברים רק בתבעו, נראה שאם בא לפניו באופן שמוכח שכוונתו לתובעו הוה כתובעו ועובר).

כעין זה נסתפקתי הלכה למעשה, שברמב"ם כתב (פ"ז דמת"ע ה"ז) "ואסור להחזיר את העני ששאל ריקם ואפילו אתה נותן לו גרוגרת אחת שנאמר אל ישוב דך נכלם", והיינו שאם עני תובע ממנו אסור לדחותו לגמרי ומן הדין צריך לתת לו לפחות משהו, וכן ראיתי אצל מרן הגריז"ס זצ"ל (הגאב"ד דבריסק) שהלך ברחוב ועניים היו מסתובבים ומבקשים ונדמה לו שלא נתן לעני משהו, חזר שוב לחפשו לתת לו משהו וכמבואר ברמב"ם. ויש להסתפק אם דוקא בעני הדין כן וכלשון הפסוק "אל ישוב דך נכלם" שמתבייש העני כששואל ולא נותנים לו, או נימא שגם בגבאי צדקה המבקש לעניים הדין כן, שאם שואל ולא נותנים לו מאומה ה"ה מתבייש וגם בזה אסור, וד"ז צ"ב.

והנה הקשו האחרונים למה העוסק במצוה פטור מצדקה הלאו בצדקה יש גם לאו ועוסק במצוה אינו פטור מלאו, ותירצו שהלאו שבצדקה בא לחזק את העשה, ואם אין את המ"ע דצדקה שהעוסק במצוה פטור מן המצוה ממילא גם אין הלאו, אבל לרמב"ם הנ"ל יש לומר שאינם תלויים זה בזה, ואיכא לאו מיוחד כשתובע ולא נותן לו שמביישו, ואם פטור מהעשה אין מוכח שפטור גם מהלאו, ועיקר הקושיא ל"ק להרמב"ם, שעוסק במצוה אינו פטור מהלאו, ואה"נ בתבעו עני אינו פטור אף שעוסק במצוה, והפטור לתת ריפתא לעניא היינו כשמזדמן עני לפניו ולא תבעו, בזה הוא דפטור שאין בזה לאו אלא עשה.

מיהו אף אי נימא שהעוסק במצוה כשתבעו ממנו אינו פטור מחמת שיש לאו, נראה דהיינו כשדחאו עבר בלאו, אבל בנדון הנ"ל שעומד באמצע ק"ש ותפלה ולא נתן לא חשיב דחאו אלא לזמן, ומפני שעוסק במצוה כה"ג מותר, וליכא הלאו או החיוב ד"אל תשיב דך נכלם", וגם העני אסור לו לבקש אז ממנו ולהפריעו.

דרך אמונה הלכות מתנות עניים פרק י הלכה טו

(נג) לעני. (צד) וה"ה לקופה של צדקה (צה) ובאיזה קהלות קדושות ניתקן המנהג ליתן צדקה כשמגיע לפסוק והעושר כו' ואתה מושל בכל ויש מקומות שנוהגין לקבץ צדקה בעת קה"ת (צו) והוא שלא כהוגן דמבטלין עי"ז לשמוע קה"ת ועניית ברכו את ה' כו'. (צז) טוב ליתן צדקה קודם יציאה לדרך שנא' צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו:

דרך אמונה ציון ההלכה הלכות מתנות עניים פרק י

(צו) שם ואפשר דאין חייבין ליתן להם דהעוסק במצוה פטור מן המצוה וכן באמצע התפלה וכן כל העוסק במצוה פטור אז מצדקה כמבואר בב"ק נ"ו ב':

משנה ברורה סימן צב ס"ק לו

תפלה - דכתיב ואני בצדק אחזה פניך [לא] ובאיזה קהלות קדושות ניתקן המנהג ליתן צדקה כשמגיע להפסוק והעושר וכו' ואתה מושל בכל. ויש מקומות שנוהגין לקבץ צדקה בעת קה"ת והוא שלא כהוגן דמבטלין עי"ז מלשמוע קה"ת ועניית ברכו את ד' וכו':

מכתבי חפץ חיים אות ע

ע. היה נזהר מאד מלענות קשה להעניים המסבבים אף שהם מרניזים לפעמים בדבריהם, ביראו, מפני לאו דאלטנה ויתום לא תענון, ולפי מה שביארו חכמינו במכילתא, דהיה לכל המעונין ואפילו עינוי מועט, כרמבואר שם, ואמר לי פעם, דשלא בצדק אנן דנים לכף חוב את העניים, וכפי שמרגלא בפומי דאנשים המיד, כי הם עצלים (הולטייעס), והם חפצים לחיות בלי עבודה על חשבון אחרים העמלים בזעת אף,

ובאמת אינם אשמים כלל בזה, רק קללת אלקים הוא, ולפי
מאמר חכמינו שקודם ביאת האדם לעולם הזה מכריזים למעלה,
פלוני עשיר פלוני עני, וכדי ליתאמת הכרוז, נותנים למי שצריך
להיות עשיר זריזות גדולה, שלא ישקוט ולא ינח, וכל עמל
לא יכבד עליו וגם בלילה נודד שנתו מעיניו והכל כדי
לצבור, כאמור אוהב כסף לא ישבע כסף, ולהיפך מי שמזלו
עני, נותנים לו מן השמים כוֹבֵד באבריו, וברוחו ועצלות
גדולה [ואמר בלשונו: מען גיסט איהם אן, מיט בלייא] עד
אשר יבחר לאכול פת חריבה, וגם לא לשובע, ולישון על
הארץ, רק לא לעמול, ובוחר במנוחה המיד, אמנם הוא קללה,
אבל לא מזדון לבו, וצריכים אננו לחמול עליו ולהשתתף
בצרתו.

בתור. וראי' לזה מיכמות דף ק' ע"א עיין שם ברברי הגמרא.

ב

אשה המבקשת צדקה לקנות קרבנות נדבה אין חיוב לתת לה. רק בקרבנות שהיא מחייבת כגון קרבן יולדות (ויקרא י"ב ו') וקרבנות זבה (ויקרא ט"ו כ"ט) נראה דיש לתת לה.

ג

תוספות בכבא קמא דף ט' ע"ב הוכיחו מגמרא דכתובות דך מ"ט דהמבזבז אל יבזבו יותר מחומש, והרמ"א הביא דין זה להלכה באור"ח סימן תרנ"ו אפילו על מצוה עוברת. וצריך עיין מדוע המחבר השמיט דין זה.

ד

ב"ורה דעה סימן רמ"ט ס"א פסק המחבר ואחד מעשרה מדה בינונית פחות מכאן עין רעה. ולכאורה צ"ע מדוע אינו חייב הרי זו מצוה וכבר נפסק באור"ח סימן נ"ו שחייב על מעשר או חומש וצ"ב.

ה

איך הדין באוכל בישיבה, והאוכל שוה למשל עשרים דולר לשבוע זאת אומרת שמקבל דמי אוכל עשרים דולר האם חייב לתת מזה מעשר שני דולר כי מקבל את האוכל בחנם וצ"ע. ואם משלם עבור האכילה אם כן כבר נתן מעשר מהכסף לפי ששילם. ועיין בזה.

ו

איך הדין אם אחרי שהפריש מעשר כספים לא נשאר לו צרכיו ההכרחיים. לכאורה נראה דפטור מליתן מעשר כספים וכמו שפטור מצדקה. אבל שמעתי בשם הרה"ג הרב ואזנר שליט"א דחייב גם באופן כזה וצ"ע.

ז

בחור המקבל כסף מהוריו. אם אינו רשאי לעשות רק מה שנצטוו מהוריו ולא זכה בזה. לכאורה נראה דאין בזה חיוב מעשר כספים חדש, אלא חיובו על אביו וזה נוגע להרכבה בני ישיבה להלכה. והחזו"א ז"ל פסק דצריך ליתן מעשר ממעות שמקבלין בחורי הישיבה מתמיכה מהישיבה עיין בדרך אמונה עמוד רמ"ד משמו.

ח

איך הדין באין לו כסף ממקום אחר לסעודת נשואין או ברית. נראה דודאי יכול להוציא ממעות

מעשר. ויתכן אפילו המעות עבור המנגנים, ומ"מ יש לעיין בזה. ובשם החזו"א כ' שם שאין נוהגים ליתן מעשר מן הדורות אבל ממעות הנדוניא מנהג לתת מעשר, אבל בתשובה אלי מכ' אלול תרש"ם מהרה"ג ר' מנשה קליין שליט"א כתב בחתן וכו' דהנוהג במעשר צריך להפריש מכל הפצים שקבל, ועי' בספרו משנה הלכות ח"י סי' קצ"ט.

ט

עני שביקש נדבה ונתנו לו ומבקש עוד הפעם לכאורה לא יודיע לו שכבר נתן לו כי מכילמו. ולהלכה יתכן דיותר לומר לו שנתן לו כבר, ועיין בזה.

י

אם מצא כיס שכתוב על זה כיס צדקה נראה דיחמיר ויתן את המעות לצדקה.

יא

איך הדין אם מצא מציאה אם צריך ליתן מזה מעשר, ולכאורה נראה דחייב ליתן.

יב

כבר כתבתי בחלקים הראשונים רבנות אפרים דמה שמסתובבים בבית כנסת לבקש צדקה שלא יעשו כן בשעת ק"ש וכ"ש בשעת שמו"ע. ועוד מדוע לא נאמר דהעוסק במצוה פטור מן המצוה. ומנהג מורי ורבי הרה"ג ר' משה פיינשטיין שליט"א, שלפני התפלה שם על השולחן כסף והעניים לוקחים לבד באמצע התפלה. ובדרך אמונה שם ע' רע"ו כתב ואפשר דאין חייבין ליתן להם דהעוסק במצוה פטור מן המצוהקריה"ת וברכו ואפשר ג"כ באמצע התפלה וכן כל העוסק במצוה פטור מן המצוה.

יג

אשה דיש לה נכסים נראה דפשוט דחייבת בצדקה, שזה לא מ"ע שהז"ג וגם יש בה ל"ת.

יד

חתן הלומד בכולל ומקבל כספו מחתנו לפרנס משפחתו. נראה דפטור מלתת ממעות אלו מעשר דהו"ל כסמוך על שולחן אביו או חמיו ואוכל משלו ואינו צריך לתת כסף עבור הארוחות כך נראה דיש לנהוג ולומר לבני הכולל הלומדים מתוך הדחק.

טו

כשיש לו כדי מחייתו בצמצום בודאי צריך ליתן השאר לחבריו. בשם דו"ח רע"א ב"מ.